

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКЛАДАННЯ ЕТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

М. М. Карпенко, к. філос. н., с. н. с., головний консультант відділу гуманітарної політики та розвитку громадянського суспільства центру суспільних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень

В аналітичній записці розглянуто питання викладання етичних дисциплін у рамках базової середньої освіти. Визначено контрверсійність закладеної Типовою освітньою програмою для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти можливості введення у шкільну програму предмету християнської етики як обов'язкового. Розглянуто досвід європейських країн у цій сфері та запропоновано заходи для вирішення проблеми.

Висновки і рекомендації

19 лютого 2021 року після нетривалого громадського обговорення наказом Міністерством освіти і науки України було затверджено типову освітню програму для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти.

Передбачена Наказом Міністерства освіти і науки України № 235 від 19.02.2021 р. «Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти»¹ освітня програма залишає невирішеними деякі дискусійні питання викладання дисциплін релігійного спрямування в середній школі. Мова йдеться про християнську етику, яка за рішенням громад на місцях та безпосередньо батьків школярів, може викладатись в рамках соціальної і здоров'я збережувальної освітньої галузі в інтегрованому курсі «Здоров'я, безпека та добробут» або «Інших курсах морального спрямування».

¹ Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти» [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу: // <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-dlya-5-9-klasiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti>

З метою узгодження нормативно-правового врегулювання викладання етичних дисциплін з положеннями Конституції України, законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту» та уникнення конфліктів на цьому ґрунті **Міністерству освіти і науки України рекомендується:**

- передбачити у випадках затвердження школою обов'язкового предмета з християнської етики за обґрунтованою заявою батьків/опікунів право на звільнення учнів від вивчення такого предмета, складання з нього іспитів, а також внесення його у свідоцтво про здобуття базової середньої освіти;
- закріпити відповідне положення у нормативних документах Міністерства освіти і науки.

Обґрунтування

Актуальна ситуація. Поруч із безумовним позитивом введення в шкільну програму курсів морально-етичного спрямування, можливість введення в обов'язкову шкільну програму курсу християнської етики викликала значний суспільний резонанс. Громадська думка з цього приводу розподілилася в широкому спектрі позицій: від категоричного неприйняття до повного схвалення^{*}.

Проведене 2018 року ґрунтовне дослідження Центру Разумкова «Релігія і церква в українському суспільстві: соціологічне дослідження-2018» показало зростання числа незгодних з викладанням релігії в загальноосвітніх школах. У 2010 р. таку позицію відстоювали 31% опитаних, у 2013 р. – 37%, у 2016р. – 40%, у 2018р. – 43%. Водночас, зменшується число тих, хто підтримує таке викладання на факультативних чи обов'язкових засадах. Так, у 2010 р. їх число складало 59% (38% – за факультативне викладання, 21% – за обов'язкове); у 2016 р. – 49% (34% і 15%, відповідно), у 2018 р. – 47% (32% і 15%, відповідно). Найменше противників вивчення релігії у школі – в Західному регіоні (20%), найбільше – на Сході (66%). Проте навіть у Західному регіоні лише 30% опитаних підтримують обов'язкове вивчення релігії у школах (41% – факультативне). До того ж, число прихильників обов'язкового викладання релігії в школі у цьому регіоні зменшується (Рис. 1)².

^{*} Див., наприклад: Чому я проти обов'язкового викладання християнської етики в школах [Електронний ресурс] // ZMINA. – Режим доступу: <https://zmina.info/columns/chomu-ya-proty-obovyazkovogo-vykladannya-hrystyuanskoyi-etyku-u-shkolah/>; Школи автономно можуть запровадити викладання християнської етики [Електронний ресурс] // Християнська служба порятунку. – Режим доступу: <https://crs-center.org/?p=16525>

² Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010-2018рр. [Електронний ресурс] // Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. – Режим доступу: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya.pdf

Рис.1.

З яким із наведених тверджень стосовно вивчення релігії Ви згодні більшою мірою? % опитаних								
	УКРАЇНА				РЕГІОНИ (2018р.)			
	2010р.	2013р.	2016р.	2018р.	Захід	Центр	Південь	Схід
Релігія не повинна викладатися в загальноосвітніх школах, для цього існують церковні недільні школи	31,0	36,5	40,0	43,0	19,9	40,8	45,5	65,7
Основи релігійних вчень можуть викладатися у школах лише факультативно, за вибором учнів та/або їх батьків	38,4	38,0	33,7	31,5	41,1	33,4	36,8	18,0
Вивчення релігії має стати обов'язковим предметом в українських школах	20,6	17,5	15,4	15,4	30,3	14,0	6,6	8,1
Важко відповісти	10,1	8,1	10,8	10,1	8,7	11,8	11,2	8,3

З роз'яснень очільників Міністерства освіти і науки України³ та Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій⁴ випливає, що рішення про введення предмета «християнська етика» (в різних варіаціях) в українських школах ухвалюватимуть на рівні місцевих громад та шкіл. Міністерство освіти та науки у цей процес не втручатиметься. З пояснень випливає, що на загальнодержавному рівні дійсно не буде обов'язкового курсу християнської етики, проте такий курс може стати обов'язковим на місцевих рівнях за рішенням школи/громади. За нього ставитимуть оцінки, з нього будуть проводити іспити, він буде вноситись у свідоцтво про здобуття базової середньої освіти.

Нормативно-правовий аспект проблеми. Не торкаючись етичної складової ситуацій, коли рішення більшості дискримінуватимуть меншість за релігійною ознакою, відзначимо проблему нормативно-правового характеру. Сама лише можливість запровадження в школах обов'язкового курсу християнської етики входить у протиріччя одразу з низкою засадничих законодавчих положень. Найперше вкажемо на **Конституцію України**:

Стаття 24.

«Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань...».

³ Обов'язкової «Християнської етики» в школах не буде школах [Електронний ресурс] // ЛІГА.net. – Режим доступу: <https://life.liga.net/poyasnennya/news/obyazatelnoy-hristianskoy-etiki-v-shkolah-ne-budet-mon-predlagalo-ne-eto-shkarlet> ;

⁴ Відтепер школи автономно можуть запровадити викладання християнської етики школах [Електронний ресурс] // Слово про Слово. – Режим доступу: <https://slovoproslovo.info/v-dteper-shkoli-avtonomno-mozhut-zaprovaditi-vikladannya-hristiyansko-etiki>

Стаття 35.

«Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа - від церкви».

Ці положення закріплені також в законах України:

«Про освіту».

Стаття 31.

«Державні та комунальні заклади освіти відокремлені від церкви (релігійних організацій), мають світський характер».

«Про повну загальну середню освіту»

Стаття 37.

*«Засновник (засновники) закладу загальної середньої освіти здійснює контроль за недопущенням привілеїв чи обмежень (дискримінації) за ознаками віку, статі, раси, кольору шкіри, стану здоров'я, інвалідності, особливих освітніх потреб, громадянства, національності, політичних, **релігійних** чи інших переконань...».*

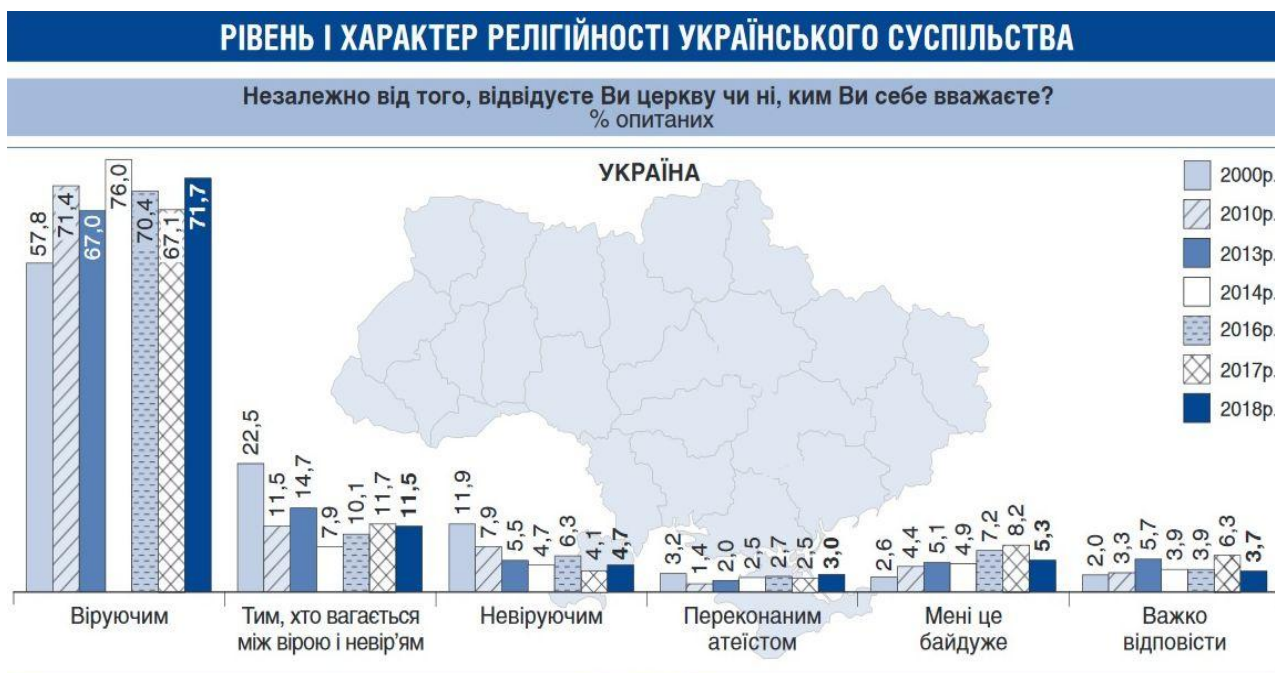
Закордонний досвід. В країнах Європи існують різні погляди і підходи до релігійної освіти в школах. До прикладу, в Австрії, Бельгії, Греції, Іспанії, Кіпрі, Польщі, Чехії релігійна освіта контролюється релігійними організаціями, які формують програми відповідних курсів. В інших країнах (Латвія, Литва, Німеччина, Угорщина, Фінляндія) держава й релігійні організації спільно вирішують питання релігійної освіти. Переважно релігійні дисципліни є предметами за вибором. **Там, де вони є обов'язковим предметом, від нього можна відмовитись** (Австрія, Греція, Кіпр, Мальта, Німеччина, Словаччина, Фінляндія) ⁵.

Україна не є монорелігійною країною, а серед населення є також чимало невіруючих громадян: атеїстів, агностиків, байдужих та тих, хто не визначився у своєму ставленні до віри (Рис. 2) ⁶.

⁵ Jean-Paul Willaime. Different models for religion and education in Europe [Electronical resource] // ResearchGate. – Access mode: https://www.researchgate.net/publication/282671898_Religion_and_Education_in_Europe_Developments_Contexts_and_Debates

⁶ Релігія і церква в українському суспільстві: соціологічне дослідження-2018. Рівень і характер релігійності українського суспільства [Електронний ресурс] // Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. – Режим доступу: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya.pdf

Рис. 2

Виходячи з цього факту, після встановлення Типовою освітньою програмою для 5-9 класів обов'язковості предметів етичного спрямування, а разом з тим, неминуче, в частині шкіл – християнської етики, доцільно передбачити в останніх випадках право відмови від вивчення цього предмету. Таким чином можна буде уникнути дискримінації школярів за релігійною ознакою і зняти протиріччя між освітньою програмою і чинним законодавством.